

УДК: 332:338.436:631.15

АНАЛІЗ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Мащенко Є. Ю.

Розглянуто можливі напрями ведення сільського господарства і досвід польського фермерства та його можливість адаптації до наших умов. Виділено необхідні заходи, що сприятимуть розвитку села та сільського господарства в цілому.

Постановка проблеми. Сільське господарство лишається однією з найважливіших галузей економіки України. Про це часто згадують, але майже нічого не робиться аби забезпечити його сталий розвиток. Ця проблема стояла перед багатьма країнами. Досвід Франції, Італії, Польщі доводить, що запровадження продуманого комплексного підходу до розвитку аграрного виробництва дає позитивний результат. Нажаль, в Україні до сьогодні відсутнє бачення соціальних, екологічних, економічних проблем та проблем культури, пов'язаних з використанням землі. А це ключові питання, від вирішення яких залежить розвиток. Необхідно розуміння, що земля це не тільки виробничий ресурс. Земля є інструментом, який дає змогу вирішити низку не тільки економічних, а й соціальних питань.

В сучасних умовах актуальність земельного питання надзвичайна. Українське село занепадає, що не припустимо, адже саме воно годує себе та міське населення необхідними продуктами. Крім того саме село є носієм істинно народних звичаїв та традицій без яких не можлива самоідентифікація нації.

Незважаючи на відсутність уваги до проблем українського села, воно все ще має великий потенціал. Вага цього потенціалу постійно збільшується, на тлі того, що населення планети тільки збільшується, а ресурсів стає все менше і ситуація з продовольством в світі стає катастрофічною. Реалізація потенціалу українського села вимагає вивчення зарубіжного досвіду та обґрунтування ступеня неодмінного державного втручання у формування земельних відносин в Україні з метою запобігання погіршенню стану земельних ресурсів, забезпеченню зростання ефективності аграрного виробництва та економічного розвитку сільських територій.

Інтеграція України у світовий економічний простір потребує урахування досвіду країн, що пройшли вже шляхом реформ у аграрному секторі економіки. Найбільш цікавим і корисним для України може бути досвід нашої сусідки Польщі.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженнями європейського досвіду розвитку сільських територій займаються такі відомі вчені як С.І. Мельник, П.Т. Саблук, О.І. Павлов, Т.О. Осташко, О.М. Онищенко та ін. Сьогодні проблеми розвитку сільських територій набувають особливо вагомого теоретичного та практичного значення у руслі політики децентралізації. Можливості та форми подальшого розвитку сільського господарства та сільських територій за умови використання сучасного європейського досвіду, у т.ч. Польщі є невирішеними до сьогодні.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є визначення найбільш прийнятної для України шляху розвитку сільського господарства, а також виявлення спорідненості та адаптації досвіду Польщі у розвитку села до умов українського села.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах в економіці існує два протилежні напрями ведення сільського господарства – це крупні агропромислові комплекси та невеликі фермерські господарства. Кожне суспільство повинно відповісти саме для себе яка з форм є найбільш прийнятною, адже якщо ми говоримо про стійке ведення сільського господарства, то дане поняття включає не лише економічні чинники, але також впливає на екологію і соціальну сферу життя. Сьогодні Україна повинна вирішити яким з двох цих напрямків піти. Яка з форм розвитку сільського господарства найбільш соціально-економічно вигідна для країни в цілому, та для українського села зокрема.

Сьогодні Європейський Союз налаштований на плідну співпрацю з Україною щодо розвитку аграрного бізнесу та розширення експортного потенціалу. Про це заявив Голова Представництва ЄС в Україні Ян Томбінський під час Міжнародного форуму «Ukrainian Agro & Food Forum» в рамках виставки «АГРО-2015». Продукція українських виробників є потрібною не лише в Європі, але й на світових ринках. На його думку, для реалізації потенціалу держава повинна реалізовувати реформи та інфраструктурні проекти. Крім того, він підкреслив, що європейські партнери готові сприяти розвитку в Україні дрібних та середніх господарств, які грають стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та формуванні експорту [1].

В Україні за роки незалежності сформувалася така форма сільського господарювання, як агрохолдинги, метою діяльності яких є створення максимально дорогого агробізнесу у найкоротший термін, за

допомогою ефекту масштабу. Мета діяльності фермерських господарств, які набувають популярності, є максимізація прибутку у довгостроковій перспективі за умов обмеженості капітальних ресурсів. Ключовою відмінністю цих двох форм організації діяльності є спосіб визначення прибутковості діяльності, адже для агрохолдингів визначальним є прибуток на капітал, а не на 1 га, як у фермерів [2].

Сьогодні існують деякі протиріччя, з одного боку, якщо ми розглядаємо сільське господарство, як джерело експорту, то експорт у таких обсягах припускає довгострокові контракти та великі партії продукції високої якості у короткі терміни, що можливо при розвитку агрохолдингів. Отже при такому акценті розвивати малі фермерські господарства не має сенсу. З іншого боку, досягнення високих показників експорту можливо лише за умов збільшення посівної площі під експортні культури. Стійкий розвиток сільського господарства передбачає отримання більш високого врожаю з меншої площі, з меншим використанням води та енергії, але при цьому гарантує прибутковість виробництва, турботу про довкілля і відповідає очікуванням суспільства.

Також, з точки зору, біологічної різноманітності, чим більше посівних площ відводиться під одну культуру, тим більше виникає побоювань відносно впливу на природу. І найтривожніший момент полягає в тому, що вигоду отримуватимуть агрохолдинги, а дрібні фермери, власники паїв і населення України в цілому лише мінуси. Недаремно євровичовники та національні уряди перешкоджають укрупненню ферм і відтоку сільського населення в міста, оскільки протилежна політика в перспективі лише збільшує безробіття.

Не хотілось би повторювати сумний досвід Бразилії, де за кілька десятків років у гонитві за ринково вигідною сільгоспродукцією транснаціональні компанії фактично знесли сотні тисяч гектарів ріллі, ігноруючи передусім агрокультуру, і держава змушена була терміново викуповувати ці кинуті землі і роздавати земельні масиви всім бажаним займатися фермерством [3].

За таких умов тільки держава в змозі поставити під контроль якість використання сільськогосподарських земель, створити контролюючі структури та запровадити відповідні санкції за порушення встановлених вимог до рівня їх якості.

Характерно, що значна кількість переваг агрохолдингів є наслідком великих масштабів господарювання. Причому якщо їх переваги мають переважно економічний характер, то їх недоліки пов'язані як з

економічними, так і можливо, навіть більшою мірою з екологічними та соціальними аспектами їх функціонування [4].

Розвиток фермерства дає змогу зберегти традиційний уклад життя на селі та стимулює локальну підприємницьку активність.

Сьогодні існує також думка, що агрохолдинги для фермерів не конкуренти, а лише локомотив у залученні інвестицій, технологій на село, у визначенні справедливих цін на сільськогосподарську продукцію. Немає сенсу конкурувати з агрохолдингами у виробництві пшениці, ріпаку і насіння соняшнику. Але фермери ефективніші за агрохолдинги, наприклад, у вирощуванні овочів або ягід [5].

У побудові успішної фермерської діяльності важливу роль відіграють такі поняття, як стратегія розвитку, кооперація та соціальна і екологічна відповідальність. Соціальна й екологічна відповідальність є важливим елементом роботи фермера, але в той же час за умов розумного маркетингу може стати і вагомою перевагою при розробці збутової концепції. Багато людей надають перевагу продуктам, виробників якої вони знають.

Можливість кооперації також варто назвати шляхом розширення діяльності і отримання додаткової вигоди. Сучасний фермер має думати не лише про продаж сировини, але готових або частково перероблених продуктів, для того щоб додатково отримати надбавку за переробку. Проблему із закупкою обладнання для міні-цеху переробки і пакування може вирішити лише самоорганізація фермерів. Йдеться про створення обслуговуючого кооперативу, за допомогою якого можна закупити обладнання на спільні кошти та додатково залучити гранти від міжнародних організацій

Однією зі світових тенденцій розвитку сільського господарства нині є кооперація малих і середніх фермерів, які, об'єднуючись, отримують більш сприятливі умови для роботи й розвитку [6].

Запозичення вдалого досвіду країни ЄС, в тому числі і Польщі, дозволить наблизити вітчизняну політику по розбудові сільської місцевості до європейських норм, що має бути стратегічним завданням економічної політики нашої держави.

За сучасних умов сільське господарство Польщі покликано виконувати цілу низку функцій, серед яких головними є: економічна (розбудова стабільного розвитку), соціальна (зайнятність, збереження культури, традицій), туристична (пошук можливих додаткових доходів для селян), екологічна (екологічно чисте виробництво, підтримання природних умов відтворення земель та ін.) регіональна (формування інфраструктури у співпраці з іншими регіонами) [7].

Перш, ніж робити висновки про доцільність використання польського досвіду фермерського господарства та його кредитування, дуже важливо зрозуміти, в чому відмінності та що спільного між аграрними секторами України і Польщі. Ці дві країни знаходяться поруч, мають схожі кліматичні умови, мають багато спільного в культурі та історії, але існує і багато відмінностей [8].

З 1 травня 2004 року Польща є членом ЄС, займаючи серед 27 країн 6-е місце по загальній численності населення і перше за чисельністю сільськогосподарського населення, а також друге місце (після Румунії) за кількістю фермерських господарств. Зайняті в сільському, мисливському, лісовому господарстві і рибальстві в 2,5 рази перевищують процентну частку працюючих в цих секторах в ЄС.

Численність населення в Польщі в 2013 році склала 38,5 млн. осіб, у тому числі в містах – 23,3 млн., а в сільській місцевості – 15,2 млн. осіб. Порівняно з 2005 роком численність населення зросла на 339 тис чоловік, причому ріст стосувався тільки сільської місцевості (505 тис.). В місті численність зменшилась на 166 тис [9].

Основу аграрного сектора Польщі складають мікро господарства до 10га [8].

Польське сільське господарство відрізняючись значною подрібненістю, поступово збільшує середню площу сільських господарств, якщо 2002 рік це було - 5,8 га, у 2008 році вже – 7,8 га, 2011 - 9,1 га, а у 2013 році середній показник досягає - 10,2 га. Незважаючи на деяке пришвидшення концентрації 53,7% сільських господарств мають площу 5 га. В свою чергу 75,7% використовують площу до 10 га, та лише 24,3% більше 10 га.

Таблиця 1
Кількість польських господарств та їх площа 2013 рік

Стосовно розподілу площі господарств, то тут навпаки 28,3% площі належить малим до 10 га, а 71,7% великим господарствам [9].

Сьогодні у Польщі також є і відносно крупні господарства, лише

Опис	До1 га	1-2 га	2-5 га	5-10 га	10-15 га	>15 га	Усього
Площа господарств тис. га	29,2	404,4	1 477,4	2 228,3	1 709,1	8 0761,2	14 609,6
Численність господарств тис.	34,4	277,6	455,3	315,0	141,3	205,3	1 428,9
СГУ /господарства га	0,8	1,5	3,2	7,1	12,1	42,7	10,2

9% господарств обробляють площу більш ніж 100 га [8].

В Україні сьогодні існує подвійна структура аграрного виробництва: дуже великі агропідприємства до 5000 га і багато дрібних господарств до 50 га, дуже незначна кількість середніх ферм.

Сільські господарства, з метою зміцнення своїх позицій на ринку, повинні кооперуватися, об'єднуватися у виробничі групи. Це дасть змогу великим постачальникам певних партій продуктів розраховувати на укладання багаторічних угод та контрактів з тими суб'єктами, які скуповують або переробляють продукцію [10].

Процес кооперації в Польщі розвивається серед виробників овочів та фруктів. Насамперед, це стосується післязбиральної обробки продукції, формування товарних партій та їх зберігання. Це дозволяє отримати більш високу ціну за кінцеву продукцію. Фермери це розуміють і об'єднуються в групи виробників. Вони отримують дотації від ЄС, розмір яких досягає 70% від обсягу інвестицій.

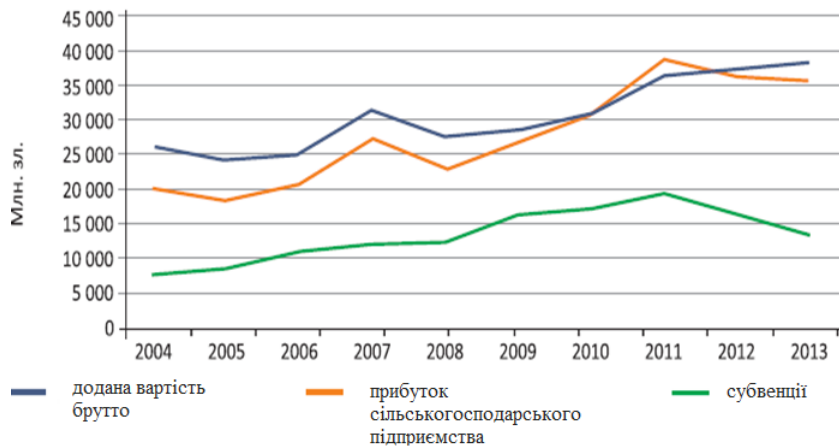
Земля у Польщі перебуває у приватній власності, тобто її можна використати як предмет застави, що найчастіше і відбувається. Це, звичайно, полегшує кредитування фермерів [8].

Державна підтримка має важливе значення. Польські селяни не платять загального прибуткового податку (19% від доходів фізичних осіб), вони є платниками спеціального сільськогосподарського податку, який є суто символічним, залежить від площі землі [11].

Величина податку не більше ціни 2,5 ц жита за 1 умовний гектар (з коефіцієнтами в залежності від місця розташування і якості землі). Якщо все підрахувати, то виходить, що фермери отримують більше, ніж платять у бюджет [12].

Істотну участь у доходах польського сільського господарства мають доплати і субвенції. Аналіз ситуації доходів, що базується на Економічних рахунках для сільського господарства, вказує, що дохід постійно підвищувався на протязі 2004-2011 роках (збільшення на 95,2%). З 2012 почався спад на 5,8% порівняно з 2011 роком, та 2013 показав тенденцію зменшення на 2%. (Рис.1)

Мал. 1. Економічні результати сільського господарства (поточні ціни, млн. злот.)

На зростаючий показник доходів сільськогосподарських підприємців до 2011 року рішучий вплив мало зростання розміру субвенцій. В 2011 році ця доля зменшилась майже на 50%, в 2012 р. – на 45%, та у 2013 р. досягла 40% [9].

Держава субсидує пенсійний фонд фермерів, які мають окрему дуже вигідну систему пенсійного забезпечення. Місячний пенсійний збір із особи становить близько 20-50 злотих, тоді як у загальній пенсійній системі це приблизно 20% від місячного доходу, звичайний польський підприємець сплачує у середньому 800 злотих [11].

Держава підтримує, насамперед, розвиток. За кредитами на інвестиції, які банки надають на термін до 10 років, держава компенсує половину процентної ставки. Існує також пільгове кредитування. У випадку, коли фермер сплачує лише 3%, а решту суми процентної ставки банку повертає держава [8].

Відкрита та прихована державна підтримка для сільських громадян — це лише одна з причин нинішнього благополуччя села. Інша складова — щедрі дотації від ЄС, які в Польщі набагато більші, ніж у інших нових членів Євросоюзу [11].

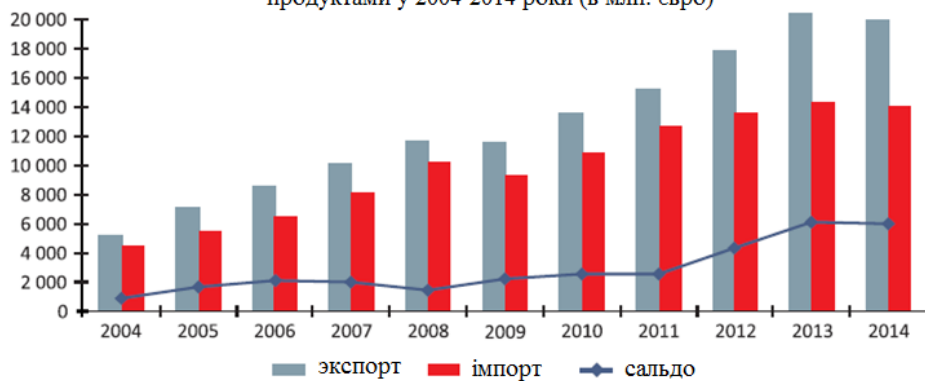
Цікавим є той факт, що польські селяни найбільш скептично ставилися до євроінтеграції Польщі. Та і ЄС скептично ставився до повноцінного членства Польщі. Польське село змінилося завдяки щедрим інвестиціям з фондів ЄС, за які тут побудували каналізацію, місцеві дороги, будинки культури та інше. Все це ще більше змінило обличчя села, ніж згадані вже доплати до сільськогосподарської продукції. Все це не могло не позначитися на цінах на сільськогосподарську продукцію. Дотації, пільги, податкові привілеї, та ще й інвестиції в інфраструктуру

села — саме завдяки цьому ціни на продовольчі товари в Польщі зараз найнижчі в євро регіоні [13].

Саме вступ до ЄС дозволив польському селянину вижити в тих умовах, та поступово досягнути динамічного розвитку агросектора. Період членства Польщі у Європейському Союзі позначився системним ростом та поліпшенням результатів зовнішньої торгівлі. Позитивні зміни з'явилися вже у 2003 року, коли Польща вперше стала нетто-експортером сільськогосподарських харчових продуктів (м'яса, молока, масла, сирів, яєць, овочів, злаків) досягнувши позитивне сальдо на рівні 0,5 млрд. євро. На протязі десятилітнього членства в ЄС експорт сільськогосподарських харчових продуктів збільшився у п'ять раз з 4,0 до 20,4 млрд. євро. На зростання експорту вплинуло в першу чергу велика пропозиція сільськогосподарських харчових продуктів, великий попит в країнах ЄС, вигідні ціни та якість польських продуктів. (Рис. 2)

У 2013 році надходження від експорту сільськогосподарських харчових продуктів сягало 20,4 млрд. євро, що на 14,2% більше ніж роком до. В наслідок перевага експорту над імпортом досягла максимального значення 6,1 млрд. євро [9].

Мал.2. Польська зовнішня торгівля сільськогосподарськими харчовими продуктами у 2004-2014 роки (в млн. євро)

У Польщі оприлюднено рапорт Головного статистичного управління про життя працівників сільськогосподарського сектора економіки. Польські аграрії щороку стають молодшими понад 70% мають менше ніж 55 років, а 35% - менше 40. Вже 58% мають середню або вищу освіту, тоді як 4 роки тому - 44%. Змінюється і менталітет, якщо раніше головними цінностями для працівників сільського господарства були безпека родини, комфортне сільське життя, то тепер – матеріальна ситуація, забезпечення стабільного майбутнього дітям та гідної пенсії собі. Також 48% польських аграріїв оцінило свою матеріальну ситуацію як

задовільну, а це вищий показник, ніж серед працівників промисловості та сфери послуг [14].

Висновки. У світі спостерігається тенденція до укрупнення фермерських господарств, яка стимулюється не лише економічною необхідністю, але й законодавчою базою, яка зобов'язує фермерів мати дороге обладнання, яке б відповідала новим законам про харчову промисловість. І в Україні спостерігаються тенденції до консолідації агробізнесу, але у дещо відмінній від європейської моделі формі.

Напевно нам слід йти своїм шляхом, та при правильній політиці держави на ринку знайдеться місце і дрібному приватному підприємцю, і середньому фермеру, і великому агрохолдингу. З урахуванням того, що агрохолдинги вже досить розвинути в нашій країні, і не мають впливу на розвиток сільської місцевості, сьогодні усю увагу треба приділити ідеям сільськогосподарської кооперації — як потужній силі, здатній підняти сучасне українське село.

Стосовно фермерських господарств у Польщі, то вони з урахуванням політики держави та субсидії ЄС є успішними, але така форма введення сільського господарства притаманна мешканцям цієї території. В наших країнах існує різна класифікація господарств, в Україні кажуть: «Це маленьке господарство - всього 1000 га», у Польщі кажуть: «Яке велике господарство - цілих 100 га».

Досвід Польщі доказує, що маленькі фермерські господарства можуть біти ефективними при підтримці держави, яка має довгостроковий характер. При цьому державна підтримка має концентруватися, в першу чергу, на сприяння інвестиціям та розвитку.

Польській уряд здійснює довгострокову політику розвитку малих господарств, що також розглядається як ефективний засіб самозайнятості населення та вирішення соціальних проблем сільських територій та послабляє соціальну напруженість на селі.

Одним з ключових факторів успіху польського сільського господарства є доступ фермерів до фінансів, можливість отримати кошти, необхідні як для поточних потреб, так і на розвиток.

Для успішного повноцінного розвитку сільських територій насамперед необхідно розвивати їх внутрішній потенціал, що можливо досягнути виконуючи наступні завдання:

- підтримувати відродження малого середнього бізнесу на селі, коопераційні об'єднання та виробничі групи;
- переорієнтувати сільську еміграцію населення у зворотній бік, шляхом розширення зайнятості населення, створення нових робочих місць;

- забезпечити можливості для розвитку особистості та поліпшення сільського благополуччя. З поліпшенням рівня життя, сільське населення, фермери будуть спроможні краще задовольняти зростаючі потреби зростаючого населення країни;

- розробити механізми кредитування, не тільки крупних господарств, але й маленьких, завдяки якому банки мінімізуватимуть свої ризики;

- відновлювати соціальну інфраструктуру, необхідно досягнути більш справедливого балансу бюджетних витрат та капіталовкладень в інфраструктуру міських та сільських територій;

- збільшити фінансування програм економічного розвитку сільських територій;

- розробити механізми підтримки розвитку сільських населених пунктів за рахунок коштів підприємств та організацій, що функціонують у межах цих територій;

- забезпечити збут продукції фермерських господарств шляхом розвитку їх кооперування у збутовій сфері;

- залучати інвесторів;

- оновити освітні програми та передбачити спрощену систему перепідготовки кадрів для фермерів-селян, які хочуть управляти ефективно;

- сформувати справжню, міцну територіальну громаду, в якій селяни мають бути рушійною силою у розбудові сільської місцевості;

- прийняти усі необхідні закони, щоб усі учасники ринку мали прозорі відносини;

- проводити чітку роз'яснювальну роботу щодо донесення до селян та місцевого населення реальної ситуації, інформувати людей похилого віку та не дуже обізнаних про переваги усіх змін які відбуваються;

- по максимуму використати вступ України у Європейське співтовариство, спираючись на досвід Польщі, держава повинна урахувати усі потреби та застереження які висуне ЄС.

Слід враховувати, що існувати за рахунок лише пільг та дотації село зможе при позитивній політиці держави та ЄС, але недовго. Довгостроковою метою розвитку українського села все ж таки є самозабезпечення. Наше село є носієм української державності та духовності, що підтверджується всім досвідом вітчизняної історії, треба пам'ятати що вирівнювання цивілізаційного рівня життя сільського та міського населення являє собою умову розвитку суспільства в цілому.

Література

1. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/17303>

2. Хоменко О. Можливості розвитку фермерства в Україні: «бути чи не бути?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1125/1/Khomenko.pdf>.
3. Ясиновський В. Не в агрохолдингах причина сільських бід / В. Ясиновський Землевпорядний вісник. – 2012. – № 7. – С. 16-20. , с. 18.
4. Колодій А., Черевко Г. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози // Аграрна економіка, 2012, Т. 5, № 3-4.
5. Квітка Г. Віктор Іванчик: ми просто вимушені бути соціально відповідальними / Г. Квітка// Пропозиція. - 2012. -№ 3.- С. 22-24. с. 24.
6. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2002. - 624 с.
7. Лисенко Л.В. Розвиток сільського господарства і сільських територій в Польщі – досвід для України / Л. В. Лисенко. // Державне будівництво. - 2008. - № 2
8. Николай ЛУГОВОЙ. Польский опыт кредитования фермеров: использовать или нет? // «Содружество». - № 2(7) Июнь 2013 г. с.24-27
9. Режим доступу: <http://www.minrol.gov.pl/eng/Reports-and-Publications/agriculture-an-food-economy-in-Poland>
10. Поморський осередок сільськогосподарського дорадництва в Гданську, відділ в Старому Полі: Посібник для сільськогосподарських дорадників. – Старе Поле, 2005. – С. 325.
11. Режим доступу: <http://vistikalush.com.ua/articles/category/society/2013/12/20/7866/view>
12. Режим доступу: http://www.farmer-business.info/view_articles.php?id=14
13. Польское село: история восстановления. «Зеркало недели. Украина» №39, 25 октября 2013
14. Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/119/Artykul/134058>

Abstract

Mashchenko E.Y.

The analysis of the Polish experience in the development of agriculture

The possible directions of agriculture in Ukraine and the experience of Polish farming were reviewed, with its adaptability to our conditions. The necessary measures were selected that contribute to rural development and agriculture in General.